

Zo ging dat ...

... in Heks in 1777: de verpachting van de gemeentevijvers

Ondanks zijn naam is het Haspengouwse dorp Heks in onze provincie een van de beste plaatsen om te wonen. Dat was in de tweede helft van de achttiende eeuw ook al zo. Al was het maar omdat de inwoners van Heks in die jaren meestal geen gemeentebelasting betaalden. Zolang de gemeente niet geplaagd werd door buitengewone omstandigheden, volstond de opbrengst van de verpachting van de gemeentelijke beemden en vijvers, samen met de verkoop van het hout dat op de gemeentegronden groeide, om de jaarlijkse gemeentelijke uitgaven te betalen. Het onderhoud van de wegen, de bijwedde voor de kapelaan, het loon van de varkenshoeder, het jaarlijks drinkgelag op de dag van de dorpsmeestersverkiezing: het kon allemaal betaald worden zonder dat er belastingen geheven moesten worden. Soms zat de gemeentelijke schatkist zelfs zo vol, dat er besloten werd het geld aan de inwoners uit te delen. Alleen als er uitzonderlijke kosten waren, zoals voor het logeren en te eten geven van voorbijtrekkende legereenheden, was er extra geld nodig en werden er belastingen geheven. Maar zelfs in dat geval werd eerst gekeken of de extra kosten niet met een lening opgevangen konden worden¹.

Het gemeentelijk archief van Heks uit de periode voor 1800, dat in het Rijksarchief te Hasselt bewaard wordt, bevat een akte van notaris Bartholomeus Cuvelier uit Vechmaal, over de verpachting van de gemeentelijke vijvers op 21 december 1777. Omdat deze akte een van de weinige bronnen is over de uitbating van een vijver in de achttiende eeuw, gaan we haar hier nader bekijken.

De notaris was die dag naar Heks geroepen, waar hij een afspraak had met de beide dorpsmeesters van dat jaar, Peter Coemans en Jan Dignef. Hij ontmoette hen op de *gewoone-lijke vergaederplaetse* van de inwoners van Heks, *onder de linde bij de kercke*. Met klokgelui waren de hoofden van

de huishoudens in het dorp verwittigd dat er onder de linde gemeentezaken besproken gingen worden, iets waaraan zij allen mochten deelnemen. Wellicht was het winterweer de reden van het feit dat er buiten de dorpsmeesters niet meer dan zeven geïnteresseerden opdaagden: Wijnand Knapen *den alden*, Peter Jacobus Moors, Collas Marichal, Herman L'Hoiest, Godfroid Langenaken, Gilis Lowet *den alden* en Laurent Janne *namens sijns vader*. Van onder de linde ging het gezelschap naar de woning van Peter Jacobus Moors, *gestaen bij de kercke tot Hex*, waar de notaris zich aan het schrijven zette.

De dorpsmeesters verklaarden aan de notaris dat zij de twee gemeentelijke visvijvers voor een periode van twaalf jaar hadden verpacht aan Henricus Vanmall van Hoepertingen. Sinds half maart van dat jaar had hij de vijvers in gebruik.

De vijvers in kwestie lagen in het Gemeentebroek, en waren respectievelijk *ontrent een bonder* en *ontrent een half bonder* groot. Het onderhoud van de vijvers was in de voorgaande jaren blijkbaar ernstig verwaarloosd. Vanmall hoefde immers de eerste vier jaren geen pacht te betalen. In plaats daarvan moest hij jaarlijks 25 gulden² besteden aan het *reijnigen, vagen ende schuijmen* van de vijver. Iedere dag die hij of een van zijn werklieden aan de vijver zou werken, mocht hij voor een schelling³ in rekening brengen. Het onderhoud van de vijvers voort verwaarlozen was geen optie. In dat geval zouden de bestuurders van de gemeente de vissen aanslaan en ze zelf te gelde maken, of zelf *wercklieden aenstellen om voorscreven weijvers in staet te stellen, reijnigen, vagen ende onderhouden*. De kosten daarvoor zouden dan op de pachter verhaald worden.

De pachter moest de dijken *seer deughdelijck* onderhouden en het water zuiver houden. Het hout of de aarden plaggen die nodig zouden zijn voor het onderhoud van de vijvers, van

¹ Zie hierover het register van de gemeenterekeningen van Heks voor de jaren 1776-1796: Rijksarchief Hasselt, *Gemeentearchief van Heks*, nr. 6.

² Prijzen werden in de achttiende eeuw uitgedrukt in guldens, stuivers en oorden. Een gulden was 20 stuivers waard, en in een stuiver gingen vier oorden.

³ Een schelling is zoals een stuiver een zilveren munt. Ten tijde van keizerin Maria Theresia werd in een schelling 8 keer meer zilver verwerkt dan in een stuiver. Op basis van de verhouding aan edelmetaal zouden we dus kunnen stellen dat een schelling 8 stuivers, of 0,4 gulden waard was. Als men in Heks in 1777 ook die waardering hanteerde voor een schelling, dan zou dat betekend hebben dat de pachter 62 en een halve dag aan de vijvers moest werken voordat hij aan 25 gulden kwam. H. Vanhoudt, *De munten van de Bourgondische, Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden en van de Franse en Hollandse periode*, Heverlee, 2015, p. 544-545.

de dijken, van de sluizen of van de goten waarlangs het water naar en van de vijvers gevoerd werd, hoefde hij niet aan te kopen. Hij mocht ze halen op de landerijen van de gemeente, op de plaats die hem daarvoor door de dorpsmeesters zou aangewezen worden. Het gras en het snoeihout dat op de dijk tussen beide vijvers groeide mocht hij *tot zijn profijt gebruiken ende genieten*.

Vanaf het vijfde jaar moest Vanmall jaarlijks *goede behoorlijke vischen* op de vijver zetten en in september 35 gulden pacht betalen. Hij mocht de vijver niet afvissen voordat hij de pacht betaald had, en ook dan moest hij de dorpsmeesters nog verwittigen voordat hij de vissen ging vangen. In geval de pachter niet op tijd zou betalen, hield de gemeente zich het recht voor de vijver dat jaar zelf af te vissen *ende die vischen te gebruikken tot profijt van dito gemeijnte* of zelfs om een einde te maken aan de overeenkomst.

Tot slot stelde de pachter zich met al zijn bezittingen borg voor de stipte uitvoering van de bepalingen van deze overeenkomst, en beide partijen gaven elkaar volmacht om de akte te laten registreren *voor alle richters en hoven* waar zij dat nodig vonden.

Tekstuitgave: Rijksarchief Hasselt, *Gemeentearchief Heks*, nr. 11.

Op heden den eenentwintighsten dagh der maent december des jaers eenduijsent sevenhondert seven en seventigh, sijn voor mij openbaer notaris binnen Vechmael residerende ende in presentie der geloofbaere getuijgen naer te noemen persoonlijk gecompareert d'achtbaere Peter Coemans en Jan Dignef, actuele dorpmeesters van den dorpe Hex, Wijnand Knapen den alden, Peter Jacobus Moors, Collas Marichal, Herman L'Hoiest, Godfroid Langenaken, Gilis Lowet den alden, Laurent Janne namens sijns vader, alwelcke naer voorgegaene clockslagh ten desen eijnde die gemeijntenaeren van dito Hex specialijck bijeen vergaedert sijnde op henne gewoonelijke vergaederplaetse onder de linde gestaen bij de kercke tot Hex, ons hebben verclaert van te verpachten ende uijt te geven gelijk sij bij desen sijn verpachtende ende uijtgevende in eenen lokalen taust van twelf naereen volgende jaeren, aen vanck nemende half meert leestleeden des jaers 1777 ende eyndigende op den selven dagh die voorscreven twelf jaeren geexpired sijnde, sonder dat stilswijgende reconductie sal kunnen plaetsgrijpen, henne vischweijvers in twee perceelen gelegen in het gemeijntebrouck tot Hex, den eenen groot sijnde van ontrent een bonder, den anderen van ontrent een half

De gemeentevijvers van Heks op de oorspronkelijke kadasterkaart, omstreeks 1845.

bonder, niet inbegrepen henne deijcken, aen Henricus Vanmall, ingesetene van Hoppertingen, alhier present ende die selve aennemende ende accepteerende onder dese naervolgende conditiens ende clausulen:

Primo, den aennemer sal gehauden sijn jaerelijckx ontkosten aen die voorscreven weijvers te doen die vier eerste jaeren gedurende, soo voor hen te reijnigen, vagen ende te schuijmen, de somme van vijftwintigh gulden Brabants ten minsten, waervan hij door goede quitantie van hem ende sijne ingestelde wercklieden sal gehouden sijn te doceeren als sijnde te rekenen voor ider werckman eenen schellingh daghs, faut van dien sal het vrijstaen aen dito gemeijnte Hex selfs wercklieden aen te stellen om voorscreven weijvers in staet te stellen, reijnigen, vagen ende onderhouden tot portantie van voorscreven 25 gulden jaerelijckx ten laast van voorscreven aennemer, oftwel die voorscreven weijvers tot hun eijgen profijt te halten ende aen te slaen met alle henne visschen ende toebehoorende, sonder eenige formalitijdt van wet, decret oft ordinantie van den rechter, alles ten keus van voorscreven uijtgevers.

Tweedens sal hij aennemer die voorscreven weijvers genieten ende tot sijn profijt gebruijcken die vier eerste voorscreven jaeren sonder aen dito gemeijnte iet meer over te tellen als wel die voorscreven somme van ontkosten daeraen te besteden.

Drijdens, soo ter aen voorscreven weijvers eenigh holt oft paggen noodigh gevonden wierden, soo aen henne deijcken, gooten als ander onderhoud, sal hij aennemer het selve meugen cappen op die gemeijnte van Hex, naer het selve aen die dorpmeesters van dito Hex kenbaer gemaekt te hebben ende het selve aen hem door die selve sal toegewesen worden.

Vierdens sal hij aennemer noydt meugen oft konnen visschen sonder voorscreven dorpmeesters oft in henne absentie die gemeynte van Hex kenbaer gemaekt te hebben.

Vijfdens sal hij aennemer sijne vier eerste jaeren geexpireert sijnde, die voorscreven weijvers soodanigh besetten met goede behoorelijcke vischen soo naer lants coutume.

Sesdens, den aennemer sal oock seer deughdelijck die dijcken onderhouden ende die waeters soodaenigh suiwer halten datter geen gras, lessen oft ontkruidt sal mogen bevonden

worden in dito weijvers, ook van alle noos sal gehouden sijn te suiveren ende de andere omliggende deijcken sullen sijn tot profijt der gemeynte.

Sevendens sal oock tot sijn profijt mogen gebruijcken ende genieten den middelschen deijck tusschen die twee weijvers sijnen taust gedurende.

Achtdens, den aennemer sal eerst beginnen te betaelen sijnen verpachtden prijs het vijfde jaer van sijn gebruijck der weijvers, en sal moeten betaelt hebben jaerelijckx eer hij sal mogen visschen oft eenige vischen sal konnen handtlichtigen, te weten in de maent september, ende faut betaelinghe sullen die voorscreven uijtgevers sonder eenige formalitijdt van wet als boven die voorscreven weijvers met henne visschen ende toebehoorende konnen naer sijn trecken ende die vischen te gebruijcken tot profijt van dito gemeijnte, ende het is voor ende om eene somme van vijfendertigh guldens Brabants jaerelijckx te betaelen op termijn voorscreven gedurende sijnen taust, te weten die acht leeste consecutive jaeren, ende faut van accompliment oft voltrekkinge van dese bovengemelde conditiens ende goede jaerelijckxse betaelinghe sal desen taust geresolvert worden als niet gearrivert ende gehouden worden als nul, waervoor den voorscreven aennemer verobligeert sijnen persoon, goederen, meubelen ende immeubelen, hebbende ende toekomende, alwaer sij konnen oft mogen bevonden worden, om hierin alle faute voor te komen met d'aldersommairste middelen van recht, soo binnen als buijten vacantie, ende ten allen tijt van suspens, met consent in realisatie ende approbatie deser voor alle richters en hoven waer noodigh ende met constitutie naer stiel. Aldus gedaen ende gepasseert tot Hex ten huijse van Peter Jacobus Moors, gestaen bij de kercke tot Hex, aldaer present als getuijgen Henderick Gijsen van Vechmael ende Lambert Houbrix, ten desen geroepen ende gebeden, alwelcke met voorscreven comparanten ende mij notaris d'originele minute deser eijgenhandigh hebben ondertekent ende gehandtmerckt.

Quod attestor Barth. Cuvelier notarius immatriculatus Leodicensis ad praemissa requisitus in fidem subscripsit.

Rombout Nijsen

Heemkunde Limburg is er voor U

Wij maken graag promotie voor al uw initiatieven. Laat ons uw kringactiviteiten weten. Wij hebben er een plaatsje voor in ons tijdschrift en op onze website. Wij besteden ook graag aandacht aan uw nieuwste publicatie.

Teksten en foto's kunnen (liefst digitaal) gestuurd worden naar:

Raymond Lambie
Gijzenveldstraat 43, 3690 Zutendaal
Tel: 089/71 64 45

Email: voorzitter@heemkunde-limburg.be
raymond.lambie@pandora.be

